

**КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
ФАКУЛЬТЕТ ПРАВА ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА ПУБЛІЧНОГО ТА ПРИВАТНОГО ПРАВА**

«ПОГОДЖЕНО»

Проректор з науково-методичної
та навчальної роботи

 О.Б. Жильцов
«__» _____ 2017 р.

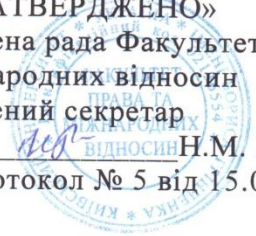

«ЗАТВЕРДЖЕНО»

Вчена рада Факультету права та міжнародних відносин

Вчений секретар

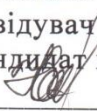
 Н.М. Громова
Протокол № 5 від 15.02.2017 р.

ПРОГРАМА

комплексного іспиту зі спеціалізації

Освітній рівень	перший (бакалаврський)
Галузь знань	0203 Гуманітарні науки
Напрямок підготовки	6.020302 Історія

Розглянуто і затверджено
на засіданні кафедри публічного та
приватного права
Протокол №11 від 06.02.2017 р.
Завідувач кафедри
кандидат юридичних наук, доцент
 А.Ю. Нашинець-Наумова

Київ 2017

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Комплексний іспит зі спеціалізації (правознавства) призначений для перевірки теоретичних і практичних знань випускників Київського університету імені Бориса Грінченка з дисциплін навчального плану напряму підготовки 6.020302 Історія, спеціалізації – правознавство, освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» у відповідності до державних стандартів підготовки фахівців.

Під час комплексного іспиту оцінюються:

- обізнаність з теоретико-методологічними засадами юриспруденції;
- знання галузевих норм права;
- володіння методами викладання правознавства.

Комплексний іспит проводиться у письмовій формі.

ПРАВознавство

Теорія держави та права

Теорія держави і права як наука і навчальна дисципліна

Система наукового знання. Предмет дослідження групи суспільних наук. Правознавство як сукупність знань про процеси і закономірності права, правової свідомості, юридичні відносини. Характерні риси правознавства. Сучасний комплекс юридичних наук: загальнотеоретичні і історичні науки, галузеві юридичні науки, науки, які вивчають міжнародне право, комплексні юридичні науки. Коло проблем, які досліджує теорія держави і права. Визначення предмета і об'єкта теорії держави і права. Методи вивчення загальних законів виникнення, становлення і розвитку державно-правових явищ (групи загальних, спеціальних і приватних методів).

Основні напрямки впливу ТДП на явища, які вона вивчає – функції ТДП (онтологічна, методологічна, ідеологічна, евристична, практично-прикладна, комунікативна, навчальна і прогностична). Теорія держави і права і соціальна практика. Значення ТДП для вивчення студентами юридичних факультетів.

Основні правові доктрини сучасності

Соціологічна юриспруденція (Е.Ерліх, Р.Паунд, К. Левеллін) – 19-20 ст.ст. право корениться не в законах, а в самому суспільстві і може існувати поза буквою закону. Джерело права слід шукати в поведінці людей, які реалізують право. Характерні ознаки: функціональний підхід, найбільш суттєвий елемент – правовідносини, “нерівнозначність” права і закону. Загально-соціальна сутність права і визначення права.

Нормативізм (Г.Кельзен) – кінець 19 ст. Юридична наука повинна займатися формою права, а не його змістом. Обмеженість на вивченні норм права, його структурі, елементах. Виключення ідеологічних і ціннісних аспектів права, моральних і політичних оцінок. Загально-соціальна сутність права і визначення права.

Теорія природного права (Г.Гроцій, Д.Локк, Т.Гоббс, Ж.-Ж.Руссо) – 17-18 ст. в період буржуазних революцій. Ідейно-ціннісний підхід. Право, яке приймається державою є похідним від природного права і є нормами лише тоді, коли вони не протирічать природному праву. Теорія “відродженого природного права”.

Сутність, поняття і цінність права і держави

Поняття і визначення права. Право як універсальний регулятор. Сутність права з т.з. природного права, в об’єктивному розумінні, в суб’єктивному розумінні, як сукупність всіх правових явищ. Відмінність терміну “право” від терміну «правова система». Основні ознаки права та їх характеристика: нормативність, загальність, обов’язковість, формальна визначеність, процедурність, неперсоніфікованість, неодноразовість дій, санкціонованість з боку держави, забезпеченість примусом.

Суть терміну “держави” з історичної точки зору. Підходи до дослідження держави і її визначення: держава як універсальна організація суспільства (комунікативний підхід), як особлива організація політичної влади (організаційно-структурний підхід), як соціальний інститут (соціологічний підхід), з точки зору функцій держави, з юридичної точки зору (позитивізм). Основні ознаки права: територія, народ, суверенітет, публічна влада, законодавча система, податкова система, символи.

Співвідношення права і держави, держава як правове явище.

Право в системі соціальних норм. Право і мораль

Ненормативні суспільні відносини. Система нормативного регулювання. Соціальні норми і соціально-технічні норми. Соціальні норми: правові норми, моральні норми, корпоративні норми, звичаєві, політичні норми, звичай ділового обороту. Соціально-технічні норми: правила експлуатації технічних засобів, санітарно-гігієнічні, агрономічні норми. Загальне і особливе в соціальних нормах.

Класифікація соціальних норм: за способом встановлення і забезпечення, за змістом сфери відносин, що регулюються, за способом утворення, за способом закріплення і виразу.

Зміст права: право конкретизує загальний принцип свободи суспільного життя, виступає у вигляді пари “право-обов’язок”, юридична норма передбачає наявність суб’єкта колективного життя. Співвідношення права і закону, правовий закон. Закон як формулювання норми права чи як моральна категорія?

Норми моралі: спільні і відмінні риси права і моралі.

Походження держави і права

Характерні ознаки первісного суспільства. Первісне стадо. Правове значення роду. Союз племен. Потестарна влада: ознаки і механізм її реалізації. Поняття соціальної влади. Система влади. Ресурси влади (заякування, стереотипи, авторитет вождя, мононорми, звичаї).

Неолітична революція: великий розподіл праці, поява приватної власності на засоби виробництва і продукцію, поява майнової нерівності і станів. Шляхи

інституціоналізації влади: військовий, аристократичний, плутократичний. Військова демократія, інститутами якої є військовий вождь, рада старійшин, народні збори. Публічна влада. Формування релігії. Шляхи виникнення держави: афінський, римський, германський.

Шляхи і форми виникнення держави у різних народів. Історичні, національні, географічні, релігійні та інші фактори, що обумовлюють виникнення держави. Східний шлях виникнення держави. Західний шлях виникнення держави. Особливості виникнення держави на території в Київській Русі.

Основні теорії виникнення держави: класова, договірна, теологічна, патріархальна, психологічна, органічна, теорія насильства.

Система соціального регулювання в додержаному суспільстві. Нормативні регулятори – мононорми. Ненормативні регулятори – стереотипи, цінності, авторитет, стимули, соціальні ролі, наказ, директива. Способи впливу на поведінку: примус і заохочення, спонукання.

Поняття мононорми. Норми – заборони і норми-очікування. Порядок вирішення спорів.

Шляхи виникнення права: санкціонування і правотворчість. Відмінні ознаки права від мононорм.

Функції держави

Функції – основні напрямки діяльності держави. Риси функцій держави: комплексний характер, відображення змісту конкретної держави, зв'язок з цілями і задачами держави. Межі втручання держави у приватне і суспільне життя.

Критерії класифікації функцій держави: за часом існування (постійні, тимчасові), за соціальною значимістю (ті, що виявляють інтереси певної частини суспільства, і та, що представляють інтереси всього суспільства), за сферою здійснення (політичні, ідеологічні, соціальні, економічні), за формами реалізації (правотворчі, правоохоронні, правозастосовчі), за територіальним масштабом (функції всієї держави і її суб'єктів), за сферами діяльності (внутрішні і зовнішні).

Форма держави

Поняття форми держави. Форма держави – взаємодія змісту держави і форми прояву цього змісту. Широке і вузьке розуміння форми держави. Ознаки форми держави: держава є системою, форма держави розкриває організацію державної влади, форма держави вказує на методи реалізації, відображає суттєві ознаки держави.

Поняття форми правління. Елементи форми правління. Види форми правління: класичні – монархія і республіка, і нетипові - дуалістична монархія, змішана республіка, монархічна республіка і республіканська монархія. Монархія: поняття і ознаки. Різновиди монархії: абсолютна і обмежена (конституційна і дуалістична), їх ознаки. Республіка: поняття і ознаки. Різновиди республіки (президентська, парламентська, змішана)

Поняття і ознаки форми державного устрою. Особливості унітарних держав. Особливості федеративних держав. Визначення статусу автономії в унітарних і

федеративних державах. Статус конфедеративних утворень. Україна – унітарна держава, особливості її конституційного статусу.

Поняття і ознаки державного режиму. Співвідношення понять державний режим і політичний режим. Особливості демократичного режиму. Особливості і види недемократичних режимів.

Механізм держави

Поняття влади. Владні відносини. Структура владних відносин. Суб'єкти і об'єкти влади. Зміст владного впливу. Джерело влади. Ознаки влади.

Вчення видатних мислителів про ідею розподілу влад в державі. Теорія Ш.Л.Монтеск'є про розподіл влад. Суть системи стримування і противаг в сучасних державах. Реалізація теорії поділу влад в Україні.

Реалізація влади. Створення державного механізму як засобу реалізації державної влади. Поняття механізму держави. Структура механізму держави: державний апарат, державні установи і державні підприємства. Ознаки механізму держави: цілісна система державних органів, ієрархічна система органів, складається із державних службовців, які наділені владними повноваженнями і забезпечені необхідними засобами, організація механізму детермінована функціями держави.

Принципи організації і діяльності механізму держави. Загальні принципи (гуманізм, народовладдя, законність, конституціоналізм, розподіл влад, професіоналізм державних службовців, гласність).

Поняття органу держави. Принципи організації і діяльності державного органу: оптимальна структура державного органу, ефективність, професіоналізм, дотримання стандартів членами парламентів, повна їх політична лояльність). Поняття і ознаки органів держави. Поняття посадової особи. Повноваження і компетенція: співвідношення понять. Принцип розподілу влад.

Види органів держави. Класифікація державних органів: за характером задач, що виконуються (законодавчі, виконавчі, судові), за способом організації (прості і складні), за територією дії (республіканські і місцеві), за характером повноважень (загальної компетенції і спеціальної компетенції), за порядком здійснення компетенції (колегіальні і єдиноначальні). Законодавчі органи влади. Виконавчі органи влади. Судова влада. Органи контрольної влади. Глава держави.

Держава, право і громадянське суспільство

Співвідношення суспільства і держави. Неполітичні інститути (сім'я, виховання і недержавна освіта, власність і підприємництво, громадські об'єднання, недержавні засоби масової інформації, церков) – сфера громадянського суспільства. Політичні інститути – сфера держави. Моделі співвідношення громадянського суспільства і держави: лібералізм, етатизм.

Поняття і структура громадянського суспільства. Ознаки громадянського суспільства: базою є свобода економічної діяльності, забезпечує соціальний захист громадян, пріоритет прав людини, діє на принципах самоврегулювання і самоуправління, є відкритим. Засоби реалізації діяльності громадянського

суспільства: переконання, правові і моральні норми, традиції, звичаї, мистецтво). Основи громадянського суспільства. Конституціоналізм як режим взаємовідносин держави і громадянського суспільства.

Правова держава

Досконале громадянське суспільство – основа створення правової держави. Ознаки правової держави: розмежування функцій держави і суспільства; розподіл влад; наявність розвинутого громадянського суспільства; створення системи стримування і противаг; верховенство і пряма дія конституції; встановлення в законі суверенності влади; виборність законодавчих органів, їх легітимність; відповідність внутрішнього законодавства міжнародним принципам; правова захищеність всіх суб'єктів.

Теорія правової держави І.Канта.

Норма права

Поняття і ознаки норми права. Структурні елементи норми права: диспозиція, гіпотеза, санкція. Особливості викладення структурних елементів. Структура норм права різних галузей права.

Види норм права. За соціальним призначенням норм права: типові (за функціями – охоронні і регулятивні; за характером правил поведінки, що встановлюються; - уповноважуючі та зобов'язуючі; за характером обов'язковості приписів – імперативні, диспозитивні, рекомендаційні) і нетипові загально-закріплюючі, декларативні, дефінітивні, оперативні, колізійні). За характером суспільних відносин: матеріальні і процесуальні. За обсягом суспільних відносин: загальні і спеціальні. За способом закріплення: норми законів, норми, що вироблені практикою, доктринальні, органів виконавчої влади. За сферою діяльності: в часі, в просторі, по колу осіб. За ступенем юридичної регламентації поведінки: абсолютні, відносно визначені, альтернативні.

Правотворчість і законодавство

Поняття правотворчості і її принципи (законність, гласність, демократизм, професіоналізм, планування, суворі диференціація правотворчих повноважень, науковий характер і зв'язок з юридичною практикою, професіоналізм, технічна досконалість). Правотворчість і формування права. Соціальні чинники формування права. Суб'єкти правотворчості.

Види правотворчої діяльності в Україні (прийняття нормами держави, шляхом референдуму, укладення угод, що містять норми права).

Основні стадії правотворчого процесу (підготовка, розгляд, затвердження, оголошення). Демократичні підстави підготовки і прийняття нормативних актів. Опублікування нормативних актів і інші форми їх офіційного оголошення.

Поняття і основні принципи законодавчої техніки (правотворча, правозастосовча, інтерпретаційна техніка). Правила побудови актів. Структура нормативного акту. Способи викладення нормативних приписів. Мова і

термінологія законодавства. Техніка скасування нормативних актів, внесення до них змін і доповнень.

Розвиток законодавства України на сучасному етапі.

Поняття системи законодавства. Порівняння системи права і системи законодавства. Структура системи законодавства: горизонтальна, вертикальна, унітарна.

Форми (джерела) права

Поняття форми права. Поняття джерела права. Співвідношення понять. Історичний підхід до розуміння джерел права в римському праві, мусульманському праві, англо-саксонській правовій сім'ї.

Основні зовнішні форми права: правовий звичай, правовий прецедент, нормативний акт, нормативний договір, міжнародний договір. Форми (джерела) права України.

Поняття і ознаки нормативно-правового акту. Нормативно-правовий акт: переваги перед іншими джерелами права, особливості. Закони і підзаконні акти. Межі дії нормативних актів по колу осіб. Поняття імунітету в праві.

Межі дії нормативних актів в просторі. Особливості дії нормативних актів різних галузей права в просторі. Поняття екстериторіальної дії нормативного акту.

Поняття і ознаки закону. Закон як нормативний акт вищої юридичної сили, види законів (конституція, конституційні, органічні, звичайні), особливості прийняття. Класифікація законів: за юридичною силою, за сферою дії, за суб'єктами правотворчості, за терміном дії, за галузевою приналежністю, за зовнішньою формою, щодо кола осіб.

Співвідношення внутрішньодержавного і міжнародного законодавства.

Межі дії нормативних актів в часі. Момент вступу нормативного акту в силу. Момент припинення дії нормативного акту. Поняття зворотної сили закону. Зворотна сила нормативних актів різних галузей права.

Поняття і ознаки підзаконних актів. Система підзаконних актів (укази, розпорядження, постанови, інструкції, накази, рішення). Органи, які в межах своєї компетенції приймають різні види підзаконних актів. Система підзаконних актів в Україні.

Правові системи сучасності

Правова система і правова сім'я: співвідношення понять. Поняття правової системи у вузькому і в широкому розумінні, їх класифікація. Фактори, які обумовлюють особливості різних правових систем. Елементи правової системи: явища світоглядного характеру, право і законодавство, правові відносини, юридична практика, юридична техніка.

Романо – германська (континентальна) правова сім'я: історія створення, основні риси. Правові системи Франції, Німеччини, скандинавських країн. Латиноамериканське право. Правові системи Японії, Китаю.

Англосаксонська правова сім'я: характерні риси і особливості. Правові системи Великої Британії і США.

Мусульманська правова сім'я: історичні витоки, основні риси. Мусульманське право в сучасному світі.

Система права і систематизація законодавства

Поняття внутрішньої структури права. Елементи системи права. Система права як цілісне утворення. Зв'язки елементів системи права. Поняття правового інституту, його ознаки, особливості формування. Роль і значення норм права: регулятивна, державне веління. Поняття і ознаки правових норм: неперсоніфікованість, гарантованість можливістю державного примусу, формальна визначеність, загальнообов'язковість, представницько-зобов'язальний характер, багаторазовість дій.

Юридичні критерії відокремлення конкретної групи норм в правовий інститут. Змішані інститути. Поняття галузі права, її структура. Інститут права в системі галузі права. Підгалузеві комплекси.

Взаємозв'язок галузей права: відображення в законодавстві. Система галузей права юридичних наук і навчальних дисциплін.

Критерії виділення галузей права: предмет і метод правового регулювання (імперативний і диспозитивний). Елементи методу правового регулювання.

Матеріальна і процесуальне право: поняття, об'єкт, співвідношення. Міжнародне право (публічне і приватне) і внутрішньодержавне: поняття, співіснування.

Поняття і значення систематизації. Види систематизації. Поняття і особливості кодифікації. Види кодифікації (загальна, комплексна, галузева, спеціальна). Основні кодифікаційні акти.

Поняття інкорпорації. Види інкорпорації (офіційна і неофіційна; хронологічна і предметна; повна і часткова). Основні інкорпоративні документи. Відмінність від кодифікації.

Поняття і значення консолідації. Органи, які проводять консолідацію. Облік актів. Технічні засоби систематизації: нормативний спосіб, системний спосіб, юридичні конструкції.

Реалізація права

Поняття реалізації права і її форми (додержання, виконання, використання і застосування). Застосування правових норм як найважливіша форма їх реалізації. Види застосування правових норм. Стадії процесу застосування. Колізії правових норм і шляхи їх подолання. Основні вимоги до застосування норм права. Правозастосовчі акти: поняття, структура і види. Вимоги, які висуваються до оформлення актів застосування права. Індивідуальний акт і нормативний акт: схожі і відмінні риси.

Прогаляни в праві і шляхи їх подолання. Аналогія в праві і аналогія закону.

Поняття тлумачення норм права і значення для зміцнення законності, підвищення рівня правосвідомості. Види тлумачення норм права. Способи (прийоми) усвідомлення правових норм і їх класифікація. Результати тлумачення (тлумачення норм за обсягом). Випадки допущення розширеного і звуженого тлумачення. Роз'яснення норм права: поняття і види. Офіційне і неофіційне тлумачення. Інтерпретаційні акти.

Правові відносини: поняття, ознаки, структурні елементи, види

Поняття правовідносин, ознаки (загальні і спеціальні). Їх основні види (за кількістю суб'єктів, за дією в часі, за галузевою ознакою, за характером дії, за метою правового регулювання). Правовідносини як вид ідеологічних відносин. Норми права і правовідносини. Об'єкти правовідносин: матеріальні блага, нематеріальні блага, дії, результати творчої діяльності. Зміст правовідносин: суб'єктивне право і юридичний обов'язок.

Юридичні факти як підстава виникнення, зміни і припинення правовідносин. Класифікація юридичних фактів (за вольовим критерієм, за правовими наслідками, за ступенем визначеності суб'єктів, за характером дії, за юридичною природою). Фактичний склад.

Критерії, за якими правовідносини поділяються на види. Види правовідносин за функціональною спрямованістю, за галузями права, за кількістю суб'єктів, за розподілом прав і обов'язків, за характером дій зобов'язаної особи, за волевиявленням сторін.

Поняття правосуб'єктності. Поняття і способи обмеження правоздатності. Поняття і види дієздатності. Поняття деліктоздатності. Моменти виникнення і припинення кожного структурного елементу.

Категорії суб'єктів правовідносин. Правовий статус. Громадяни, державні органи, об'єднання громадян, юридичні особи як суб'єкти правовідносин. Держава як суб'єкт права.

Правова поведінка і юридична відповідальність

Поняття правової поведінки. Види правової поведінки: за кількістю суб'єктів, за характером діяльності, за вимогами правових норм. Правова поведінка і правомірна поведінка. Правомірна поведінка: поняття, соціальна природа. Ознаки правомірної поведінки: об'єктивна можливість і необхідність поведінки, бажаність і допустимість, відповідальність інтересам громадянського суспільства, гарантованість і охорона державою, відповідність до норм права. Мотиви правомірної поведінки. Види правомірної поведінки. Поняття і ознаки правопорушення. Склад правопорушення.

Види правопорушень. Злочин і проступок. Проблема причин злочинності і інших правопорушень. Правопорушення як дестабілізуючий фактор суспільного життя. Шляхи і засоби ліквідації злочинності

Поняття, ознаки юридичної відповідальності. Значення юридичної відповідальності для забезпечення законності, охорони прав громадян. Види

юридичної відповідальності. Принципи юридичної відповідальності (законність, справедливість, гуманізм, індивідуальність, невідворотність, фізичні діяння, винне діяння, доцільність, своєчасність). Підстави звільнення від юридичної відповідальності (давність притягнення до відповідальності, втрата суспільної небезпеки діяння, амністія чи помилування, притягнення винного до неюридичної відповідальності).

Законність і правопорядок

Поняття законності, її роль в житті суспільства. Законність і демократія. Основні принципи законності (верховенство закону, єдність, невідворотність покарання за вчинене правопорушення, реальність, доцільність, зв'язок з справедливістю, зв'язок з культурністю). Законність як принцип організації і діяльності державного апарату. Законність і доцільність. Місцеві умови, відомчі інтереси і законність. Поняття і система гарантій законності (загально-соціальні – політичні, економічні, ідеологічні, моральні- і спеціально-юридичні). Юридичні гарантії: прокурорський нагляд, законність, судовий контроль, удосконалення законодавства, конституційний контроль, високий рівень розвитку, Президент.

Державна дисципліна: поняття, види (державна, партійних і громадських організацій, виробнича, трудова, військова, навчальна, екологічна).

Поняття правопорядку. Елементи правопорядку: нормативно-юридична підстава, зміст (правомірна поведінка, законність), правова структура суспільства (учасники, їх права і обов'язки, компетенція і повноваження, правовий статус). Принципи правопорядку: конституційності, державної гарантованості. Стійкості, організованості, формальної визначеності, системності. Суспільний порядок і правопорядок. Співвідношення законності і правопорядку. Правопорядок і демократія.

Цивільне і господарське право

Поняття, предмет, метод, система цивільного права. Особливості предмета і метода господарського права

Предмет цивільного права: майнові та особисті немайнові відносини. Групи відносин, які регулюють майнові відносини. Групи відносин, що входять в особисті немайнові відносини. Метод цивільного права: юридична рівність сторін. Система цивільного права і цивільного законодавства. Акти цивільного законодавства. Судова практика як джерело цивільного права. Аналогія в цивільному праві.

Особливості предмету господарського права – організаційно-майнові відносини (господарська діяльність. Види господарської діяльності: комерційна і некомерційна. Особливості методу господарського права – комбінування

юридичної рівності сторін з методом рекомендацій і імперативності. Особливості джерел господарського права.

Поняття цивільних правовідносин. Особливості елементів господарських відносин

Поняття і види цивільних правовідносин. Особливості цивільних правовідносин. Елементний склад цивільних правовідносин: суб'єкт, об'єкт, зміст.

Поняття і класифікація суб'єктів цивільних правовідносин: фізичні особи, юридичні особи, громадські організації, держава. Особливості їх статусу в цивільному праві, поняття правосуб'єктності. Елементи правосуб'єктності: правоздатність, дієздатність, деліктоздатність. Момент виникнення і припинення правосуб'єктності. Зміст правосуб'єктності. Підстави обмеження правосуб'єктності.

Особливості правосуб'єктності фізичних осіб. Поняття і категорії фізичних осіб: громадяни України, іноземці, апатриди, фізичні особи-підприємці. Особливості їх статусу в цивільному праві. Поняття і підстави обмеження правоздатності фізичної особи. Поняття і види дієздатності фізичної особи: повна, обмежена, часткова, неповна, позбавлення особи дієздатності. Поняття емансипації. Опіка і піклування над особами. Підстави визнання особи безвісно відсутньою і оголошення її померлою. Правові наслідки даних судових рішень. Правові наслідки з'явлення такої особи. Значення місця проживання фізичної особи.

Особливості правосуб'єктності юридичних осіб. Поняття і ознаки юридичної особи: організаційна єдність, майнова відокремленість, здатність виступати в цивільному обороті від свого імені, здатність виступати в суді від свого імені. Правовий статус філій і представництв юридичної особи. Організаційно-правові форми юридичної особи: товариства і установи.

Способи створення юридичної особи: договірний, дозвільний, установчий, розпорядчий, в процесі приватизації. Державна реєстрація юридичної особи. Наслідки державної реєстрації.

Способи припинення діяльності юридичної особи: реорганізація і ліквідація. Види реорганізації: виділ, поділ, відокремлення, злиття, приєднання. Добровільна і примусова ліквідація. Банкрутство. Способи відновлення платоспроможності боржника. Ліквідаційна процедура.

Організаційно-правові форми юридичної особи в господарському праві: приватні форми, товариства, іноземні форми, спільні підприємства, благодійні організації.

Поняття і класифікація об'єктів цивільних правовідносин. Поняття речі. Класифікація речей. Оборотоzдатність речей. Поняття майна. Особливості правового статусу нерухомих речей. Гроші і цінні папери як особливі види речей. Результати робіт і послуги: поняття і відмінність. Інформація як особливий вид результату творчої діяльності. Комерційна таємниця. Особисті немайнові блага, їх значення і особливості правового захисту.

Поняття юридичних фактів. Відмінність від інших правових дій, адміністративних актів і юридичних вчинків. Підстави виникнення цивільних правовідносин: з закону, з договору, з адміністративного акту, з творчої діяльності, з порушення правовідносин. Цивільні відносини, для виникнення яких необхідна сукупність юридичних фактів (юридичний склад). Класифікація юридичних фактів. Події і дії.

Правочини

Поняття правочину. Співвідношення понять «правочин» і «угода». Значення правочинів. Відмінність від адміністративного акту і юридичного вчинку. Види правочинів. Підстави виникнення правочину. Загальні вимоги до дійсності правочинів. Презумпція правомірності правочинів. Форма правочину. Місце вчинення правочину. Обсяг дієздатності осіб, які укладають правочини. Реальність правочинів.

Поняття недійсності правочину. Нікчемні правочини. Правочини, укладені з вадами форми. Правочини з вадами волі і волевиявлення сторін. Правочини з вадами суб'єктивного складу. Правочини з вадами змісту. Поняття і ознаки фіктивних і удаваних правочинів.

Поняття реституції. Підстави для застосування односторонньої реституції. Підстави для застосування двосторонньої реституції. Конфіскація майна як наслідок недійсності правочину. Відмова на користь держави як наслідок недійсності правочину.

Представництво, його види і правове значення

Поняття і юридичне значення представництва. Суб'єктивний склад представництва. Підстави виникнення і припинення представництва. Законне і добровільне представництво в цивільному і сімейному праві.

Поняття і юридичне значення доручення. Суб'єктивний склад доручення. Підстави виникнення і припинення доручення. Види довіреностей. Вимоги до форми доручення.

Строки, їх значення в цивільному праві. Позовна давність

Поняття строку і терміну: порівняння понять. Значення строків і термінів в цивільному праві. Строки початку і закінчення цивільних прав і обов'язків. Гарантійні терміни і пересічні строки, претензійний термін. Порядок визначення початку і закінчення перебігу строків і термінів.

Поняття і значення позовної давності. Загальний і спеціальні строки позовної давності. Відносини, на які не поширюються строки позовної давності. Зупинення і переривання перебігу строку позовної давності. Наслідки закінчення строку позовної давності.

Здійснення і захист суб'єктивних цивільних і господарських прав

Поняття здійснення цивільних прав. Способи здійснення цивільних прав. Поняття і види меж здійснення цивільних прав. Поняття зловживання правом.

Особливості реалізації. Право на захист. Самозахист. Заходи оперативного впливу. Звернення до державних органів з вимогою про захист права. Загальний і спеціальний порядок захисту цивільних прав. Специфіка захисту цивільних прав.

Право власності та інші речові права. Майнова основа господарювання

Власність як правова і економічна категорії. Об'єкти цивільного права і права власності. Права власності і абсолютне право. Право власності і зобов'язання. Зміст права власності: право володіння, право користування, право розпорядження. Титульне володіння. Способи виникнення права власності. Форми власності: державна, комунальна, приватна, народу України. Види спільної власності: сумісна і дольова. Підстави припинення права власності. Власність подружжя: спільна сумісна, спільна приватна.

Поняття речового права. Порівняння з правом власності. Види речових прав, відмінних від права власності. Право господарського відання і оперативного управління. Право володіння чужим майном. Сервітут. Емфітевзис. Суперфіцій. Особливості захисту речових прав на чуже майно.

Поняття права інтелектуальної власності. Особливості суб'єктивного складу. Об'єкти права інтелектуальної власності. Особисті немайнові права і майнові права інтелектуальної власності. Непорушність відносин інтелектуальної власності. Поняття і види порушення права інтелектуальної власності, правові наслідки правопорушення. Поняття і зміст авторського права. Особливості регулювання відносин авторського права. Поняття і види суміжних права, особливості регулювання.

Суб'єктивне і об'єктивне розуміння права власності в сфері господарювання. Похідні права від права власності: господарське відання, оперативне управління, право на чуже майно. Майнова основа господарювання: основні фонди, обігові кошти, товари (в т.ч. дії), гроші, цінні папери, корпоративні права, інформація. Особливості статусу певних об'єктів господарських відносин: державна власність, цінні папери, гроші, інформація, корпоративні права.

Зобов'язання і зобов'язальне право

Поняття і особливості зобов'язання. Елементний склад зобов'язання. Підстави виникнення зобов'язання. Поняття і принципи виконання зобов'язання (належне і реальне виконання). Місце, строк і способи виконання зобов'язання. Особливості виконання часткового і солідарного зобов'язання. Суб'єкти зобов'язальних правовідносин. Підстави припинення зобов'язання. Відповідальність за порушення зобов'язання поняття, види, умови. Недоговірні зобов'язання.

Поняття і значення забезпечення виконання зобов'язання. Способи забезпечення: зобов'язально-правові і речово-правові. Застава як один із способів забезпечення виконання зобов'язання. Поняття заміни осіб в зобов'язанні і переадресація. Переведення боргу і уступка вимоги.

Поняття господарського зобов'язання, елементний склад: суб'єкти, об'єкти, зміст. Співвідношення з цивільними зобов'язаннями. Законодавство України

щодо зобов'язального права. Підстави виникнення і припинення господарських зобов'язань. Майново-господарські, організаційно-господарські, соціально-комунальні зобов'язання.

Загальні положення про договори

Поняття і ознаки договору. Види договорів. Публічний договір. Форма договору.: усна, письмова, нотаріально посвідчена. Порядок укладення договору. Сторони в договорі. Зміст договору: істотні, загальні і випадкові умови. Зміни умов договору. Припинення дії договору: за згодою сторін, на вимогу однієї із сторін.

Загальна характеристика груп договорів: по передачі права власності, по передачі майна в користування, підряду, надання послуг.

Поняття і особливості господарського договору.

Охорона і захист авторського права і суміжних прав

Загальна характеристика законодавства України про захист авторських прав і суміжних прав. Сторони відносин. Особливості захисту авторського права і суміжних прав. Вимоги до результатів діяльності. Ліцензійні договори. Особливості спадкування авторських прав і суміжних прав. Ціна в договорі.

Загальна характеристика законодавства України про охорону права на винаходи і корисні моделі.

Правове регулювання ринкових відносин в сфері господарювання

Правове регулювання товарного ринку. Правове регулювання ринку цінних паперів. Правове регулювання валютного ринку. Правове регулювання ринку банківських послуг. Правове регулювання ринку страхових послуг. Правове регулювання інвестиційної діяльності. підприємництво і ринок праці.

Антимонопольне і конкурентне законодавство

Загальна характеристика антимонопольного і конкурентного законодавства України. Міжнародні вимоги до монопольної діяльності. поняття і види монополій, їх функціонування на ринку. Діяльність, правовий статус, нормативна основа функціонування Антимонопольного комітету України Зловживання монопольним становищем: поняття, види, відповідальність. Правовий статус природних монополій. Поняття і критерії добросовісної конкуренції. Відповідальність за порушення вимог добросовісної конкуренції..

Правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності

Поняття, особливості і структура зовнішньоекономічної діяльності. суб'єкти зовнішньоекономічних відносин. Національні і міжнародні вимоги до зовнішньоекономічних угод. Особливості митного-правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності з участю підприємців і некомерційних організацій.

Спадкове право

Поняття спадщини. Спадкодавець і спадкоємці. Спадкове майно. Спадкування за законом і за заповітом. Спадкові черги. Вимоги до заповіту. Виконання заповіту. Відмова від прийняття спадщини. Спадковий договір.

Трудове право

Предмет, метод, система, джерела трудового права

Поняття праці та права на працю. Конституційні засади права громадян на працю. Заборона примусової праці. Рівність прав громадян у праці, заборона дискримінації.

Поняття та предмет трудового права. Ознаки предмета трудового права. Трудові правовідносини між працівниками і пов'язані з ними суспільні відносини. Особливості процедурних відносин у трудовому праві.

Методи трудового права. Ознаки методу правового регулювання трудових правовідносин. Сфера дії норм трудового права. Система трудового права. Система трудового законодавства. Відмежування трудового права від суміжних галузей права: цивільного, адміністративного, соціального забезпечення, цивільно-процесуального та норм виправно-трудоного права.

Поняття джерел трудового права. Класифікація джерел трудового права. Дія нормативних актів про працю. Єдність і диференціація правового регулювання трудових відносин. Система джерел трудового права. Значення рішень Конституційного суду України, роз'яснень Пленуму Верховного Суду України у тлумаченні і застосовуванні законодавства про працю.

Реформа трудового законодавства.

Трудові правовідносини

Загальна характеристика відносин у трудовому праві. Поняття трудового правовідношення, його особливості. Відмінності трудового правовідношення від суміжних з ним правовідносин.

Суб'єкти трудових правовідносин. Поняття та види суб'єктів трудового права. Індивідуальні та колективні трудові правовідносини.

Зміст трудових правовідносин, основні права та обов'язки їх суб'єктів.

Правовий статус суб'єкта трудового права. Трудова правоздатність, суб'єктивні права й обов'язки, гарантії реалізації трудових прав і обов'язків, відповідальність суб'єкта трудового права.

Громадяни (працівники) як суб'єкти трудового права.

Роботодавці (юридичні та фізичні особи) як суб'єкти трудового права. Поняття роботодавця. Зміст трудової правосуб'єктності. Співвідношення понять «власник підприємства» і «адміністрація підприємства».

Трудовий колектив організації як суб'єкт трудового права. Основні повноваження трудових колективів. Класифікація трудових колективів за формами праці та сферою її застосування.

Професійні спілки та інші уповноважені на представництво трудовим колективом органи як суб'єкти трудового права. Правові основи діяльності профспілок.

Інші суб'єкти трудового права: служба зайнятості, органи контролю та нагляду, органи з вирішення індивідуальних і колективних трудових спорів, розпорядник майна, організації роботодавців та основні засади їх діяльності.

Підстави виникнення, зміни і припинення правовідносин. Правовідносини, що тісно пов'язані з трудовими правовідносинами.

Колективні договори і угоди

Поняття і сторони колективного договору, угоди. Сфера дії законодавства про колективні договори і угоди. Принципи розробки та укладення колективних договорів та угод.

Порядок укладення колективного договору. Строк і порядок ведення переговорів, вирішення розбіжностей, що виникають під час їх ведення.

Зміст колективного договору. Види умов колективного договору: нормативні, зобов'язальні, інші. Структура колективного договору. Правове значення додатків до колективного договору. Реалізація колективного договору та контроль за виконанням його умов.

Правове регулювання в сфері зайнятості та працевлаштування

Законодавство про зайнятість населення. Поняття зайнятості. Форми зайнятості. Основні принципи державної політики у сфері зайнятості та працевлаштування. Правовий статус безробітного. Поняття безробітного і підходящої роботи. Право громадян на забезпечення зайнятості і працевлаштування.

Правове регулювання вивільнення та працевлаштування працівників. Порядок вивільнення працівників. Поняття та види працевлаштування. Правова організація працевлаштування. Органи з працевлаштування громадян. Державна служба зайнятості, її права й обов'язки. Державні гарантії зайнятості населення. Стадії працевлаштування. Особливості працевлаштування окремих категорій громадян.

Трудовий договір: поняття, умови, форма, порядок укладання і розірвання

Поняття та значення трудового договору. Сторони трудового договору. Зміст трудового договору. Умови трудового договору. Поняття трудової функції і місця роботи. Відмінність трудового договору від суміжних цивільно-правових договорів.

Порядок укладання трудового договору. Форма трудового договору. Документи, що подаються для укладання трудового договору. Реєстрація трудового договору між працівником і роботодавцем фізичною особою. Випробування при прийнятті на роботу. Обмеження щодо спільної роботи родичів. Оформлення на роботі. Трудова книжка.

Види трудових договорів: за строком дії, за змістом, порядком укладання. Особливості окремих видів трудових договорів. Строкові трудові договори. Види строкових трудових договорів. Контракт як різновид трудового договору. Зміст контракту. Трудовий договір при суміщенні професій і посад. Трудовий договір при роботі за сумісництвом. Трудові договори, що укладаються при організованому наборі працівників. Трудові договори з іноземцями. Інші види трудових договорів.

Поняття переведення на іншу роботу. Відмінність переведення від переміщення. Види переведень на іншу роботу. Тимчасове переведення працівника.

Зміна істотних умов праці. Підстави і порядок зміни істотних умов праці.

Атестація працівників. Поняття, значення та порядок проведення атестації. Правові наслідки атестації.

Підстави припинення трудового договору. Класифікація підстав припинення трудового договору. Додаткові підстави припинення трудового договору. Розірвання трудового договору з ініціативи працівника. Розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця. Додаткові підстави розірвання трудового договору.

Правове регулювання відсторонення працівника від роботи. Поняття і випадки відстрочення працівника від роботи. Відмінність відстрочення від звільнення працівника.

Порядок звільнення з роботи. Оформлення звільнення. Порядок проведення розрахунку при звільненні з роботи працівника. Трудова книжка. Вихідна допомога.

Правові наслідки незаконного звільнення.

Робочий час і час відпочинку

Поняття робочого часу і значення його правового регулювання. Гарантії щодо робочого часу.

Види робочого часу. Нормальна тривалість робочого часу. Скорочена тривалість робочого часу. Неповний робочий час.

Поняття режиму робочого часу, порядок його встановлення. початок і закінчення роботи. Робота змінами. Перерви між змінами. Чергування.

Спеціальний режим правового регулювання робочого часу.

Порядок обліку робочого часу.

Особливості регулювання робочого часу в окремих галузях економіки. Поділ робочого часу на частини.

Поняття і порядок застосування надурочних робіт. Компенсація за надурочні роботи. Розмежування надурочних робіт і ненормованого робочого часу.

Поняття і види часу відпочинку. Перерви упродовж робочого дня для відпочинку та харчування. Додаткові перерви для годування дитини. Щоденні перерви в роботі. Щотижневий безперервний відпочинок. Святкові та неробочі дні.

Поняття і види відпусток. Державні гарантії права на відпустку. Щорічна основна відпустка. Щорічна додаткова відпустка та її види.

Порядок надання відпусток. Черговість надання відпусток. Додаткові відпустки у зв'язку з навчанням. Творча відпустка. Соціальні відпустки, їх види.

Оплата відпусток. Порядок обчислення заробітної плати за час відпустки. Випадки виплати грошової компенсації за невикористані щорічні відпустки.

Відпустка без збереження заробітної плати.

Оплата праці

Поняття заробітної плати. Структура заробітної плати: основна зарплата, додаткова, інші заохочення і компенсаційні виплати.

Методи регулювання заробітної плати. Державне регулювання оплати праці. Договірне регулювання оплати праці. Оплата праці за сумісництвом.

Організація оплати праці на підприємствах. Тарифна система оплати праці та її елементи. Повідомлення працівників про запровадження нових або зміну діючих умов праці.

Система заробітної плати та її види: погодинна і відрядна.

Нормування праці. Форми матеріального стимулювання праці: премії, винагороди, надбавки, доплати.

Оплата праці у разі відхилення від встановлених умов праці. Оплата праці при виконанні робіт різної кваліфікації. Оплата праці при суміщенні професій (посад) і виконанні обов'язків тимчасово відсутнього працівника. Оплата праці за надурочні роботи. Оплата у святкові та неробочі дні. Оплата роботи у нічний час.

Строки і порядок виплати заробітної плати. Порядок обчислення середньої зарплати.

Поняття гарантій і компенсацій, доплат. Гарантійні виплати та їх види.

Охорона праці

Поняття охорони праці та її значення. Законодавство про охорону праці. Право працівника на охорону праці.

Організація охорони праці на виробництві. Правила та інструкції з охорони праці та виробничої санітарії. Повноваження роботодавця у цій сфері.

Спеціальні правила охорони праці на деяких підприємствах. Порядок розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві. Поняття нещасного випадку та професійного захворювання.

Охорона праці жінок. Охорона праці неповнолітніх. Охорона праці осіб із зниженою працездатністю.

Управління охороною праці. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Внутрішній трудовий розпорядок. Дисциплінарна відповідальність

Поняття трудової дисципліни. Значення дисципліни праці. Технологічна та виробнича дисципліни. Правові методи забезпечення трудової дисципліни.

Правове регулювання внутрішнього трудового розпорядку. Система нормативних актів, що регулюють порядок здійснення трудової діяльності. Види ПВТР: трудові, галузеві, локальні. Правові наслідки відсутності в організації ПВТР. Структура та зміст ПВТР. Статути та положення про дисципліну.

Основні трудові обов'язки сторін трудового договору.

Поняття заохочення за успіхи в роботі. Підстави заохочення. Види заохочення. Порядок застосування заохочень.

Поняття та види дисциплінарної відповідальності працівників. Загальна дисциплінарна відповідальність. Нормативно-правові акти щодо спеціальної дисциплінарної відповідальності. Підстави дисциплінарної відповідальності. Елементи дисциплінарного проступку.

Основні ознаки дисциплінарної відповідальності працівників. Правові гарантії притягнення працівника до дисциплінарної відповідальності.

Обґрунтованість та справедливість дисциплінарного стягнення. Стадії накладання дисциплінарного стягнення. Виявлення дисциплінарного проступку.

Дисциплінарні стягнення та їх види. Порядок їх застосування. Органи, правомочні їх застосовувати. Строки застосування. Дисциплінарні звільнення. Оскарження та зняття дисциплінарного стягнення.

Інші заходи правового впливу, що застосовуються до правопорушників дисципліни.

Матеріальна відповідальність за заподіяну шкоду

Поняття матеріальної відповідальності сторін трудового договору за заподіяну шкоду. Поняття та особливості відповідальності за шкоду, заподіяну роботодавцю. Мета і значення матеріальної відповідальності сторін трудового договору.

Відмінність матеріальної відповідальності від майнової відповідальності. Порядок покриття шкоди.

Загальні засади й умови матеріальної відповідальності працівників. Підстави матеріальної відповідальності. Трудове майнове правопорушення. Умови матеріальної відповідальності.

Обмежена матеріальна відповідальність. Індивідуальна та колективна матеріальна відповідальність. Визначення розміру шкоди. Порядок покриття шкоди, заподіяної працівником.

Матеріальна відповідальність роботодавця за шкоду, заподіяну працівникові.

Загальнообов'язкове соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання. Страхові виплати.

Професійна підготовка, перепідготовка, підвищення кваліфікації працівників

Поняття безперервного професійного навчання. Єдина система безперервної освіти. Організація форми професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації.

Права й обов'язки роботодавця щодо підготовки і перепідготовки кадрів. Навчання в період репрофілювання виробництва.

Право працівника на професійне навчання і підвищення кваліфікації. Порядок здійснення професійного навчання. Особливості організації професійного навчання педагогічних працівників.

Нагляд і контроль за додержанням трудового законодавства

Поняття і система органів з нагляду і контролю за додержанням законодавства про працю та їх повноваження. Види нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю.

Повноваження місцевих органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування.

Громадський контроль за додержанням законодавства про працю. Юридична відповідальність за порушення законодавства про працю.

Трудові спори

Поняття і види трудових спорів. Класифікація трудових спорів. Причини виникнення трудових спорів.

Органи, що розглядають трудові спори. Принципи розгляду трудових спорів. Підвідомчість трудових спорів.

Індивідуальні трудові спори. КТС: порядок створення, компетенція. Порядок і строки розгляду індивідуального трудового спору. Винесення рішення та його виконання.

Розгляд індивідуальних трудових спорів в місцевих судах. Поняття і види строків з розгляду трудових спорів.

Колективні трудові спори. Органи з вирішення колективних трудових спорів: примирна комісія, трудовий арбітраж. Порядок прийняття рішення щодо колективного спору. Незалежний посередник. Національна служба посередництва і примирення.

Право на страйк і його реалізація.

Адміністративне право

Види адміністративно-правових норм

Поняття та особливості адміністративно-правових норм. Класифікація адміністративно-правових норм за формою виразу, з точки зору становища учасників правовідносин, за змістом, за порядком дії у просторі, часі та за колом осіб, залежно від порядку реалізації прав та обов'язків учасників адміністративно-правових відносин. Джерела адміністративного права. Систематизація адміністративного права (кодифікація та інкорпорація). Поняття та основні риси адміністративно-правових відносин. Передумови вступу суб'єктів адміністративного права у конкретні адміністративно-правові відносини. Види адміністративно-правових відносин.

Особливості актів публічного управління

Нормативні акти управління як форма публічного управління. Вимоги до

актів управління. Адміністративна нормотворчість, її суб'єкти. Процедури підготовки і прийняття правових актів управління.

Класифікація актів публічного управління. Дія актів публічного управління. Індивідуальні (ненормативні, адміністративні) акти управління.

Особливості адміністративно-правового статусу державних службовців

Поняття державної служби. Державні службовці як суб'єкти адміністративного права. Права та обов'язки державних службовців. Посада і посадова особа. Співвідношення понять "посадова особа" і "службова особа".

Класифікація державних службовців. Проходження служби в державних органах. Відповідальність та соціальний захист державних службовців.

Контроль та нагляд в державному управлінні

Контроль як функція держави.

Поняття режиму законності і дисципліни в публічному управлінні. Способи забезпечення законності і дисципліни в публічному управлінні: загальна характеристика.

Зміст понять "контроль", "нагляд", "аудит", "моніторинг", їх співвідношення. Види контролю у публічному управлінні.

Особливості правового статусу спеціальних контрольних органів.

Судовий контроль. Громадський контроль

Специфіка судового контролю. Види судового контролю. Об'єкти судового контролю. Контроль з боку Конституційного суду, судів загальної компетенції та господарських судів. Адміністративні суди.

Громадський контроль. Контрольні повноваження представників громадських формувань.

Поняття та принципи адміністративної відповідальності. Підстави адміністративної відповідальності

Юридична природа адміністративної відповідальності. Поняття і основні ознаки адміністративної відповідальності. Адміністративна відповідальність юридичних осіб. Дисциплінарна відповідальність.

Особливості адміністративної відповідальності спеціальних суб'єктів.

Законодавство про адміністративні правопорушення

Законодавчі основи адміністративної відповідальності. Завдання законодавства про адміністративні правопорушення. Характеристика законодавства про адміністративні правопорушення.

Адміністративна деліктність

Адміністративне правопорушення, його юридичний склад. Ознаки адміністративного правопорушення: суспільна шкідливість, протиправність, вина та адміністративна караність.

Адміністративні стягнення та загальні правила їх накладання

Адміністративні стягнення. Класифікація адміністративних стягнень.

Види адміністративних стягнень за Кодексом України про адміністративні правопорушення.

Попередження. Штраф. Оплатне вилучення та конфіскація предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення. Громадські роботи. Позбавлення спеціального права. Виправні роботи. Адміністративний арешт. Видворення за межі України.

Заходи впливу, що застосовуються до неповнолітніх.

Загальні правила накладення стягнення за адміністративне правопорушення. Обставини, що пом'якшують або обтяжують відповідальність за адміністративні правопорушення.

Накладення адміністративних стягнень при вчиненні кількох адміністративних правопорушень.

Строки накладення адміністративних стягнень.

Адміністративна відповідальність за деякі види правопорушень

Загальна характеристика адміністративних правопорушень, що посягають на права та свободи громадян.

Загальна характеристика адміністративних правопорушень, що посягають на власність.

Загальна характеристика адміністративних правопорушень у сфері господарської діяльності.

Загальна характеристика адміністративних правопорушень, що посягають на громадський порядок та безпеку.

Загальна характеристика адміністративних правопорушень, що посягають на встановлений порядок управління.

Сімейне право

Поняття сімейного права, його предмет. Методи сімейного права. Система сімейного права. Місце сімейного права у правовій системі України. Етапи розвитку сімейного права. Сімейний кодекс України. Джерела сімейного законодавства. Співвідношення Сімейного кодексу України і цивільного законодавства. Характеристика особливостей сімейно-правових взаємовідносин.

Поняття шлюбу. Порядок укладення шлюбу. Припинення шлюбу. Юридичні наслідки розірвання шлюбу. Режим окремого проживання подружжя. Визнання шлюбу недійсним. Правові наслідки визнання шлюбу недійсним. Особисті права й обов'язки подружжя. Поняття права власності подружжя. Право подружжя на спільне майно. Роздільна власність подружжя. Укладання подружжям угод щодо спільного і роздільного майна. Поділ майна подружжя. Правовий режим майна подружжя за шлюбним договором. Поняття шлюбного договору. Укладення та зміст шлюбного договору. Аліментні зобов'язання подружжя. Аліментні

зобов'язання колишнього з подружжя. Позбавлення одного з подружжя права на утримання. Припинення права одного з подружжя на утримання.

Встановлення походження дітей. Загальні правила визначення материнства і батьківства. Визначення походження дитини від матері та батька, які перебувають у шлюбі між собою. Визначення походження дитини, батьки якої не перебувають у шлюбі між собою. Визначення батьківства за рішенням суду. Особисті немайнові права й обов'язки батьків і дітей. Порядок визначення прізвища, імені, по батькові дітей. Вирішення спорів, пов'язаних з місцем проживання дітей. Підстави та наслідки позбавлення батьківських прав. Майнові правовідносини батьків і дітей. Обов'язок батьків щодо утримання неповнолітніх дітей. Способи та розмір сплати аліментів на дітей. Припинення права на аліменти. Обов'язок батька, матері утримувати повнолітніх дітей. Обов'язок повнолітніх дочки, сина утримувати батьків.

Поняття усиновлення. Особи, які можуть бути усиновленими. Особи, які можуть бути усиновлювачами. Умови усиновлення та порядок його здійснення. Таємниця усиновлення.

Кримінальне право

Кримінальне право України як окрема галузь права. Поняття злочину та класифікація злочинів. Кримінальна відповідальність та її підстави

Кримінальне право України та інші галузі права, їх зв'язок та відмінності. Система кримінального права України. Загальна та Особлива частини кримінального права України, їх особливості та взаємозв'язок. Система Загальної частини кримінального права України. Поняття принципу кримінального права. Система принципів кримінального права України. Поняття «джерела кримінального права». Основні джерела сучасного кримінального права України.

Визначення поняття злочину. Поняття злочину за КК України. Ознаки злочину, їх загальна характеристика. Юридична природа положення ч. 2 ст. 11 КК України щодо малозначності діяння, його значення для правозастосовної практики.

Класифікація злочинів у кримінальному праві. Окремі види класифікації злочинів, що використовуються в КК України. Класифікація злочинів за ступенем тяжкості в КК України та її кримінально-правове значення.

Загальна структура юридичного складу злочину, її складові частини.

Поняття об'єкту злочину. Об'єкт злочину і предмет (об'єкт) кримінально-правової охорони. Поняття об'єктивної сторони складу злочину. Особливості елементів, що утворюють об'єктивну сторону складу злочину. Поняття співучасті у злочині. Визначення поняття співучасті у злочині в КК України. Об'єктивні та суб'єктивні ознаки співучасті. Види співучасників злочину за КК України.

Поняття кримінальної відповідальності. Кримінальна відповідальність - різновид юридичної відповідальності. Форми кримінальної відповідальності.

Підстава (підстави) кримінальної відповідальності. Визначення підстави кримінальної відповідальності в КК України.

Поняття звільнення від кримінальної відповідальності. Правові підстави та порядок звільнення від кримінальної відповідальності за КК України. Загальна характеристика спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності, передбачених у нормах Особливої частини КК України.

Поняття суб'єкта злочину за КК України. Особливості елементів складу злочину, що характеризують його суб'єкта. Поняття суб'єктивної сторони складу злочину. Особливості елементів, що утворюють суб'єктивну сторону складу злочину. Поняття стадії злочину. Чинники, що впливають на визначення стадії злочину. Види стадій злочину за КК України.

Причетність до злочину. Поняття причетності до злочину. Форми причетності до злочину. Відмінність окремих форм причетності до злочину від співучасті у злочині. Особливості кримінальної відповідальності за окремі форми причетності до злочину за КК України.

Поняття та юридична природа обставин, що виключають злочинність діяння. Необхідна оборона: поняття, ознаки, умови правомірності. Перевищення меж необхідної оборони. Провокація оборони.

Загальна характеристика обставин, що виключають злочинність діяння, які не передбачені КК України.

Поняття та мета покарання. Судимість

Поняття покарання за КК України. Ознаки покарання. Покарання в системі заходів кримінально-правового впливу. Мета покарання за КК України.

Поняття виду покарання. Система видів покарання в кримінальному праві. Основні ознаки (характеристики) системи видів покарання за КК України. Кримінально-правове значення системи видів покарання. Види покарань за КК України.

Призначення покарання як специфічний етап застосування кримінально-правових норм. Обрання конкретної міри покарання, його основний кримінально-правовий зміст.

Загальні засади призначення покарання, їх юридична природа та загальний зміст. Загальні правила призначення покарання за КК України. Виконання додаткових покарань різних видів. Обчислення строків покарання.

Поняття та юридична природа звільнення від покарання та його відбування. Основний кримінально-правовий зміст звільнення від покарання та його відбування, його відмінність від звільнення від кримінальної відповідальності.

Поняття судимості. Часові межі судимості. Обставини, які зумовлюють визнання особи такою, що не має судимості. Загальноправові та кримінально-правові наслідки судимості.

Погашення судимості. Загальні умови зняття судимості.

Зняття судимості. Умови та підстави зняття судимості, що передбачені КК України.

Поняття примусових заходів медичного характеру, їх юридична природа та основний кримінально-правовий зміст. Мета (цілі) примусових заходів медичного характеру.

Злочини проти життя та здоров'я особи. Злочини проти волі особи. Злочини проти власності

Особисті блага людини як об'єкт кримінально-правової охорони. Загальний механізм кримінально-правової охорони життя і здоров'я особи. Проблеми систематизації юридичних складів злочинів проти життя та здоров'я особи за чинним кримінальним законодавством України.

Воля людини як об'єкт кримінально-правової охорони. Загальна характеристика злочинів проти волі особи. Злочини, що посягають на волю людини. Незаконне позбавлення волі або викрадення людини: аналіз юридичних складів злочину.

Статева свобода та статева недоторканість людини як об'єкти кримінально-правової охорони. Загальна характеристика злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи.

Окремі конституційні права і свободи людини і громадянина як об'єкт кримінально-правової охорони. Особливості механізму кримінально-правової охорони прав і свобод людини та громадянина.

Загальна характеристика злочинів проти особистих прав і свобод людини та громадянина.

Власність та право власності як об'єкти кримінально-правової охорони. Загальна характеристика злочинів проти власності. Економічна, господарська та підприємницька діяльність як об'єкти кримінально-правової охорони. Загальна характеристика злочинів у сфері господарської діяльності.

Злочини, що посягають на встановлений порядок здійснення господарської діяльності та окремих її видів.

Екологічна безпека навколишнього природного середовища як родовий об'єкт злочинів проти довкілля. Особливості безпосередніх об'єктів злочинів проти довкілля.

Злочини проти основ національної безпеки України. Злочини проти громадської безпеки

Національна безпека України як об'єкт кримінально-правової охорони. Загальна характеристика злочинів проти основ національної безпеки України.

Громадська безпека як об'єкт кримінально-правової охорони. Загальна характеристика та види злочинів проти громадської безпеки.

Громадський порядок і моральність як об'єкти кримінально-правової охорони. Загальна характеристика злочинів проти громадського порядку і моральності.

Здоров'я населення як об'єкт кримінально-правової охорони. Особливості механізму кримінально-правової охорони здоров'я населення.

Злочини, що посягають на встановлений порядок обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Злочини у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів. Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку

Зовнішня, внутрішня та інформаційна безпека як об'єкти кримінально-правової охорони. Загальна характеристика злочинів у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації.

Загальна характеристика та види злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Міжнародні злочини та злочини міжнародного характеру.

Злочини проти миру, безпеки людства. Пропаганда війни: аналіз юридичного складу злочину. Планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни: особливості юридичних складів злочину. Злочини проти міжнародного правопорядку. Посягання на життя представника іноземної держави: особливості юридичного складу злочину.

Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян. Злочини у сфері службової діяльності

Конституція України про основні принципи управління в державі. Особливості механізму кримінально-правової охорони управлінської діяльності в Україні та основні напрями його вдосконалення на сучасному етапі.

Поняття службової особи та службового злочину. Проблеми систематизації юридичних складів службових злочинів. Конституція та закони України про діяльність службових осіб. Перевищення влади або службових повноважень.

Хабарництво як родове поняття окремої групи службових злочинів. Одержання хабара: аналіз юридичних складів злочину, кваліфікація за сукупністю з іншими злочинами. Давання хабара: особливості юридичних складів злочину; підстави звільнення від кримінальної відповідальності особи, яка дала хабар. Провокація хабара: особливості юридичних складів злочину.

Теоретичні засади викладання дисципліни «Основи правознавства» в школі

Методика викладання правознавства в школі як педагогічна навчальна дисципліна та практика роботи вчителя. Завдання та предмет курсу «Методика викладання шкільного курсу «Основи правознавства». Зв'язок курсу «Методика викладання шкільного курсу «Основи правознавства» з юридичними та гуманітарними дисциплінами.

Стан вивчення правознавства в УРСР. Становище правознавства як шкільної навчальної дисципліни в 90-х роках ХХ століття. Указ Президента України від 18 жовтня 2001 року про затвердження Національної програми правової освіти

населення та його значення для подальшого розвитку правознавства як навчальної дисципліни.

Шкільна програма з правознавства. Загальна характеристика навчальної програми як нормативно-правового документа. Пояснювальна записка як елемент навчальної програми. Зміст програми та його врахування під час складання навчального плану. Значення оцінки навчальних досягнень учнів в навчальній програмі.

Особистість та професійна компетентність вчителя правознавства. Викладання правознавства в сучасній школі, як багатогранна творча діяльність учителя. Характеристика навчально-методичної літератури вчителя правознавства та робота з нею.

Правове навчання учнів в початковій школі. Особливості навчання правознавству в основній школі. Правове навчання в старшій школі.

Дидактичні особливості уроку правознавства

Шкільні форми вивчення правознавства (шкільна лекція, урок, практикуми практичні заняття). Позакласні форми вивчення правознавства (екскурсії, факультативи, гуртки). Позакласні форми вивчення правознавства. Тренінг як форма організації навчання правознавству.

Теоретичні основи уроку правознавства в школі. Типи уроків правознавства. Інтерактивні уроки правознавства та методика їх застосування.

Нетрадиційний урок як форма організації навчання. Поняття інтегрованих уроків та методика їх проведення. Традиційні інтегровані уроки правознавства (історія, література). Нетрадиційні інтегровані уроки правознавства (музика, образотворче мистецтво, фізика, хімія).

Факультатив та особливості його проведення. Характеристика роботи правового гуртка. Шкільна правова конференція.

Тренінг та особливості його проведення. Рольова гра на уроках правознавства. Порівняльна характеристика ділової та рольової гри під час проведення уроків правознавства. Прийоми та засоби формування правових знань у школярів. Методика формування правових навичок та умінь на уроках правознавства.

Класифікація методів навчання правознавству. Метод проблемного навчання на уроці правознавства. Підручник з правознавства та методика роботи з ним.

Поняття «знання», «уміння» та «навички» як складові елементи засвоєння інформації. Типи вправ та прийомів для формування ЗУН на уроках правознавства. Рівні засвоєння нового матеріалу учнями на уроках правознавства.

Характеристика та значення наочностей на уроках правознавства. Правила застосування та методичні вимоги до наочностей.

Класифікація та дидактичні принципи застосування ТЗН на уроках правознавства. Прийоми застосування ТЗН на уроках правознавства. Роль кабінету правознавства в системі вивчення навчальних дисциплін суспільного циклу. Обладнання кабінету правознавства. Організація навчального процесу в умовах кабінету.

Роль шкільної правничої бібліотеки в процесі навчання. Електронна правнича бібліотека та форми роботи з нею.

Виховні можливості уроків правознавства

Роль вчителя правознавства в системі правового виховання. Методика організації та проведення виховних заходів правової тематики.

Особливості правового виховання в початковій, основній та старшій школі.

Профілактика негативних звичок та злочинності неповнолітніх як елемент виховної роботи.

Проведення виховних годин на правову тематику. Особливості виховних годин за участю працівників МВС, ДАІ та юридичних служб.

ОРІЄНТОВНІ ПИТАННЯ З ПРАВОЗНАВСТВА

1. Поняття та ознаки держави. Причини виникнення держави.
2. Поняття та елементи форми держави. Форма української держави.
3. Поняття та елементи правового статусу особи. Класифікація конституційних прав громадян України.
4. Теорія розподілу влади. Види державних органів.
5. Поняття, види та структура норм права.
6. Поняття права та його соціальна цінність. Структура права
7. Поняття та елементи правового статусу особи. Класифікація конституційних прав громадян України.
8. Поняття та форми демократії.
9. Політична система суспільства: поняття, основні функції та елементи.
10. Механізм держави: поняття, складові елементи
11. Поняття та ознаки юридичної відповідальності. Види юридичної відповідальності
12. Поняття, склад та види злочинів.
13. Адміністративно-правовий статус органів виконавчої влади
14. Реалізація адміністративно-правових норм: поняття та види
15. Адміністративно-правовий статус Кабінету Міністрів України. Акти Кабінету Міністрів України.
16. Адміністративно-правовий статус Президента України. Акти Президента України.
17. Адміністративно-правовий статус громадян України
18. Суб'єкти адміністративного права.
19. Адміністративне правопорушення: поняття, склад.
20. Поняття, ознаки та підстави адміністративної відповідальності. Види адміністративних стягнень.
21. Проведення у справах про адміністративні правопорушення: поняття та стадії.
22. Поняття, види та умови дійсності правочинів.
23. Поняття і зміст цивільного договору.
24. Цивільне законодавство: поняття, елементи, межі дії.
25. Поняття і умови дійсності правочинів.
26. Форми правочину.
27. Поняття, види і значення строків в цивільному праві.
28. Представництво: поняття, види, форми.
29. Поняття і зміст права власності.
30. Способи захисту права власності.
31. Право інтелектуальної власності: поняття, інститути, умови охорони.
32. Зобов'язання: поняття, критерії належного виконання.
33. Поняття і види деліктної відповідальності в цивільному праві.
34. Інститут спадкування: загальна характеристика.
35. Заповіт: поняття, умови дійсності, порядок укладання.

36. Особливості сімейних правовідносин.
37. Шлюб: поняття, умови дійсності, порядок укладання.
38. Розірвання шлюбу.
39. Майнові та особисті немайнові права подружжя. Шлюбний договір.
40. Взаємні права і обов'язки батьків та дітей.
41. Аліментні зобов'язання: поняття, суб'єкти, види.
42. Інститут усиновлення: поняття, суб'єкти, умови усиновлення.
43. Трудові правовідносини: поняття, суб'єкти.
44. Трудовий договір: поняття, умови.
45. Види трудових договорів. Особливості трудового контракту.
46. Робочий час: поняття, види, облік.
47. Час відпочинку: поняття, види.
48. Матеріальна відповідальність: поняття, підстави, види.
49. Дисциплінарна відповідальність: поняття, порядок накладання.
50. Оплата праці: поняття, види, нормативне регулювання.
51. Соціальні гарантії і компенсації: поняття, види.
52. Трудові спори: порядок вирішення.
53. Кримінальна відповідальність та її підстава.
54. Поняття кримінальної відповідальності.
55. Поняття та ознаки суб'єкта злочину.
56. Види суб'єктів злочину.
57. Поняття суб'єктивної сторони складу злочину.
58. Система кримінального права України.
59. Система видів покарання в кримінальному праві.
60. Класифікація злочинів у кримінальному праві.

ОРІЄНТОВНІ ПИТАННЯ З МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ПРАВОЗНАВСТВА

1. Методика викладання правознавства в школі як педагогічна навчальна дисципліна.
2. Мета, завдання та особливості курсу «Методика викладання правознавства в школі».
3. Зв'язок курсу «Методика викладання правознавства в школі» з юридичними і гуманітарними дисциплінами.
4. Зміст шкільної програми з правознавства.
5. Структура вступного уроку з правознавства в школі.
6. Структура уроку вивчення нового матеріалу з правознавства.
7. Структура комбінованого уроку з правознавства в школі.
8. Структура підсумкового уроку з правознавства в школі.
9. Структура уроку узагальнення з правознавства в школі.
10. Шкільні та позашкільні форми вивчення правознавства.
11. Структура уроку оцінювання знань з правознавства в школі.
12. Класифікація методів навчання курсу правознавства в школі.
13. Значення для навчально-виховного процесу оцінювання знань і коментування вчителем результатів навчання дітей.
14. Роль і місце фронтальної, групової та індивідуальної роботи на уроках правознавства.
15. Прийоми і засоби формування правових знань у школярів.
16. ТЗН на уроках правознавства: класифікація і прийоми застосування.
17. Методика формування навичок і вмінь на уроках з правознавства.
18. Урок як основна форма навчання правознавству. Вимоги до сучасного уроку правознавства.
19. Вивчення нормативно-правових актів на уроках правознавства.
20. Роль і місце наочності на уроках правознавства.
21. Сутність і значення встановлення міжпредметних зв'язків на уроках правознавства.
22. Вирішення проблем і проблемних задач як метод активізації навчальної діяльності учнів на уроках правознавства.
23. Виховні можливості уроку правознавства.
24. Методика організації та проведення виховних заходів з правознавства під час позакласної роботи.
25. Кабінет правознавства, його роль в правовому вихованні учнів.
26. Завдання і зміст перевірки та оцінки результатів навчання. Форми і прийоми перевірки знань учнів з правознавства.
27. Нетрадиційні уроки з правознавства.
28. Класифікація вмінь учнів з правознавства.
29. Приклад правової задачі до будь-якої теми з курсу правознавства і визначення її ролі в активізації навчальної діяльності учнів.

30. Приклад проблемної ситуації з розкриттям методики її вирішення, використовуючи фронтальні та групові форми роботи.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ

Кількість балів (max – 100)	Оцінка за національною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS	Критерії
90 – 100	«Відмінно»	A	Виставляється за глибокі знання навчального матеріалу, що міститься в основних і додаткових рекомендованих літературних джерелах; вміння аналізувати явища, які вивчаються, у їхньому взаємозв'язку і розвитку, чітко і лаконічно; логічно і послідовно відповідати на поставлені запитання; вміння застосовувати теоретичні положення під час розв'язання практичних задач.
82 – 89	«Дуже добре»	B	Виставляється за ґрунтовні знання навчального матеріалу, аргументовані відповіді на поставлені запитання; вміння застосовувати теоретичні положення під час розв'язування практичних задач.
75 – 81	«Добре»	C	Виставляється за міцні знання навчального матеріалу, аргументовані відповіді на поставлені запитання, які, однак, містять певні (несуттєві) неточності; вміння застосовувати теоретичні положення під час розв'язання практичних задач.
69 – 74	«Задовільно»	D	Виставляється за посередні знання навчального матеріалу, мало аргументовані відповіді, слабе застосування теоретичних положень при розв'язанні практичних задач.
60 – 68		E	Виставляється за слабкі знання навчального матеріалу, неточні або

			мало аргументовані відповіді, з порушенням послідовності його викладання, за слабе застосування теоретичних положень при розв'язанні практичних задач.
1 – 59	«Незадовільно»	FX	Виставляється за незнання значної частини навчального матеріалу, істотні помилки у відповідях на запитання, невміння орієнтуватися під час розв'язання практичних задач, незнання основних фундаментальних положень.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Адміністративне право України. Курс лекцій : підручник / В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко, І.Д. Пастух, В.Д. Сущенко та ін. / за ред. В.В. Коваленка. – К.: Юрінком Інтер, 2013. – 872 с.
2. Андрусишин Б.І. Методика викладання шкільного курсу «Основи правознавства»: підручник / Б.І. Андрусишин, А.М. Гуз. – К., 2008. – 245 с.
3. Адміністративне судочинство: Підручник / За заг. ред. Т.О. Коломоєць. – К.: Істина, 2015. – 256 с.
4. Актуальні проблеми господарського права: [навч. посіб.] / За ред. В.С. Щербини. – К.: Юрінком Інтер, 2013. – 528 с.
5. Беляневич О.А. Господарське договірне право України (теоретичні аспекти) / О.А. Беляневич. – К. : Юрінком Інтер, 2014. – 592 с .
6. Вінник О.М. Господарське право : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. – 2-е вид., змін., допов. – К. : Правова єдність, 2008. –766 с.
7. Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. / Р.В. Вереша ; Акад. адвокатури України. – 2-ге вид., переробл. та допов. – К. : Центр учб. л-ри, 2014. – 320 с.
8. Годованець В.Ф., Головін А.С. Конституційне право України: навч. посіб. / В.Ф. Годованець, А.С. Головін. – К.: ДП: Персонал, 2014. – 384 с.
9. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. - №30. – Ст.141
10. Конституційне право України. Академічний курс: підруч.: У 2 т. –Т. 2 / За заг. ред. Ю.С. Шемшученка. – К.: Юридична думка, 2008. – 800 с.
11. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2001. - N 25-26, Ст.131
12. Кримінально-виконавчий кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2004. - N 3, Ст.21
13. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / за ред.: В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 4-е вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2014. – 456 с.
14. Основи трудового права для керівника навчального закладу: навч. посіб. / Н.О.Давидова, М.В. Ворон. – К.: Видавничий дім «Плеяди», 2010. – 48 с.
15. Послуги у сфері освіти: правове регулювання : [монографія] / Б. В. Деревянко; Донец. юрид. ін-т М-ва внутр. справ України. – Д: Кальміус, 2013. – 386 с.
16. Трудове право України: Академічний курс: Підручн. / За ред. Д. Пилипенка. – К.: Атіка, 2014. – 536 с.
17. Хавронюк М.І. Науково-практичний коментар до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» / М.І. Хавронюк / [вид. виправл. і доповн.]. – К.: Юридична думка, 2015. – 424 с.
18. Хозяйственное право Украины : учебник / В.К. Макутов, Г.Л. Знаменский, К.С. Хахулин и др. – К. : Юринком Интер, 2002. – 912 с.
19. Цивільно-правові договори в сфері освіти: навч.посіб. / Н.О.Давидова, М.В. Ворон. – К.: Видавничий дім «Плеяди», 2010. – 54 с.
20. Щербина В.С. Господарське право: [підручник] / В.С. Щербина. – 6-те вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 640 с.